

Весна Буројевић

ДЕЧИЈИ ЛИКОВИ
У СЛИКАРСТВУ
САВЕ ШУМАНОВИЋА

Рецензент
Жана Гвозденовић, музејски савешник

Објављивање књиге *Дечији ликови у сликарству Саве Шумановића*
омогућила је Општина Шид.

ВЕСНА БУРОЈЕВИЋ

ДЕЧИЈИ ЛИКОВИ У СЛИКАРСТВУ
САВЕ ШУМАНОВИЋА

ГАЛЕРИЈА СЛИКА „САВА ШУМАНОВИЋ”
ШИД, 2016.

УВОД

У складу са опредељењем Галерије слика „Сава Шумановић“ у Шиду да стваралаштво Саве Шумановића проучава константно, савременим методологијама и укаже на богатство слојевитости његовог стваралаштва, као и да истовремено јавности представи свој богати уметнички фонд, приступили смо анализи једног до сада мало скрајнутог сегмента збирке.

Уметнички фонд Галерије у Шиду броји 417 дела – од тога 350 слика урађених техником уља на платну и 67 скица у разним техникама. Међу њима, налази се 26 слика, на којима је уметник насликао ликове деце. Управо оне су предмет анализе којом смо и указали на нове могућности тумачења и сагледавања стваралаштва Саве Шумановића и његовог места на националној и европској уметничкој сцени.

Сликарство Саве Шумановића за српску науку о уметности представља непресушни извор идеја и креативности, али пред њу поставља и нова питања и задатке. Током вишегодишњег дављења збирком слика у Галерији слика „Сава Шумановић“ у Шиду, а имајући у виду и досадашњу литературу са урађеним пописима дела Саве Шумановића¹, ових 26 слика, на којима је уметник представио ликове деце из свог окружења, до сада су недовољно препознате у стручној јавности. Ова серија слика настала 1939. године, припада позном, зрелом стваралаштву Саве Шумановића. Међусобна стилска сродност уочава се на први поглед. Димитрије Башичевић у својој докторској дисертацији² први је ову серију слика дефинисао као циклус „дечији ликови“. Међутим, прву засебну анализу циклус је добио тек четири деценије потом, 2008 године,³ чак 70 година након

¹ У највећој мери мислимо на последњи попис са укупно 626 евидентираних слика, уља на платну, од којих се чак 350 чува у Галерији у Шиду, насталих већином током последње деценије живота Саве Шумановића; види у: Љубица Миљковић, *Сава Шумановић. Преушћање ѧсији*, Београд, 2007.

² Димитрије Башичевић, *Сава Шумановић. Живоѧ и уметносѧ*, Друштво хисторичара умјетности Хрватске, Загреб, 1960. (Друго допуњено и проширено издање: *Сава Шумановић. Живоѧ и дело*, Војин Башичевић и Прометеј, Нови Сад, 1997, 60.)

³ Весна Буројевић, *Сава Шумановић. Дечији ликови 1939. године*, каталог изложбе, Шид, 2008.

његовог настанка. Тада је уочено да *Дечији ликови* имају далеко већи значај у стваралаштву Саве Шумановића него што им је претходно поклањана пажња и да су те слике далеко више од прве асоцијације на портрете конкретне деце из уметничког окружења. У њима се препознају све битне одлике рада овог великог српског уметника и тиме циклус *Дечији ликови* за тумачење и расветљавање његовог стваралаштва добија на значају, те отвара и нове могућности читања целог Шумановићевог опуса.

Свеобухватном анализом унутрашњих мотива који су увек примарни код Шумановића, спољашњих околности и услова у којима су настала ова дела, користећи компаративни метод у односу на целокупно стваралаштво Саве Шумановића, које последњих година добија нова тумачења, покушаћемо да овај, до сада маргинализован део уметничког опуса сагледамо у оквиру његове целине, али као битан сегмент који својим постојањем управо сведочи о примарној намери уметника, о стварању сопственог, аутентичног стила. У анализу ће бити укључена историјска грађа која се чува у Галерији, а обухвата заоставштину уметника, забележена сећања модела, затим, општа анализа уметничког стваралаштва истог периода, као и малобројни претходни ставови ликовних аналитичара написани о овим делима.

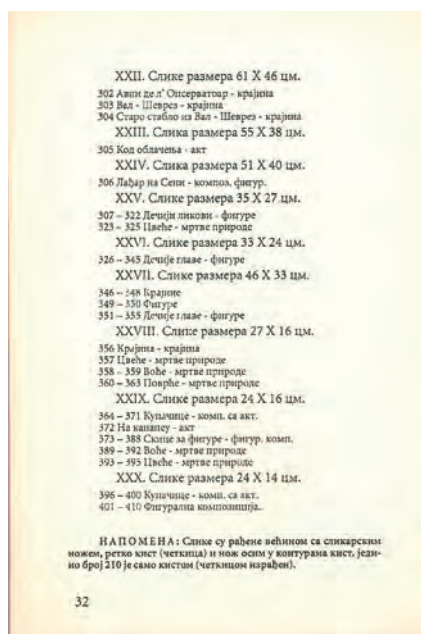
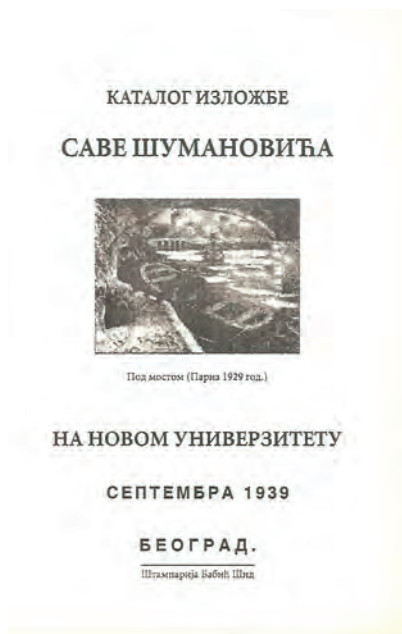
ПРЕГЛЕД ПОСТОЈЕЋИХ ТУМАЧЕЊА

У многобројним текстовима о делу Саве Шумановића серија слика са дечијим ликовима је недовољно закупљала пажњу ликовних истраживача. Такође, можемо само констатовати да је уметник о дечијим ликовима оставио веома мало података, мада је у предговорима својих изложби, као и у теоријским текстовима, образлагао сопствене ставове и стваралачке намере.

Једини писани траг који је Сава Шумановић оставио о овом циклусу налази се у Каталогу Шесте самосталне изложбе на Новом универзитету у Београду 1939. године.⁴ На крају каталога уметник је дао списак слика који је сачинио веома систематично. Наиме, Шумановић је изложене слике, свих 410, разврстао према димензијама, у тридесет група. Слике које припадају циклусу *Дечији ликови* наведене су на следећи начин:

- „XXV. Слике размера 35 × 27 cm.
307–322 Дечији ликови – фигуре
- XXVI. Слике размера 33 × 24 cm.
326–345 Дечије главе – фигуре
- XXVII. Слике размера 46 × 33 cm.
351–355 Дечије главе – фигуре“

⁴ Каталог изложбе Саве Шумановића на Новом универзитету, Београд, 1939, 32; прештампала Галерија слика „Сава Шумановић“, Шид, 1971.

1. Корице и страница из *Кајшалоја изложбе Саве Шумановића*
 на Новом универзитету, септембар, 1939, Београд

Иако се ради само о списку, могуће је ипак извући неколико битних закључака.

Циклус је на изложби био изложен у целини и бројао је 41 слику, што представља десетину од укупног броја изложених слика, чињеница која можда указује на значај циклуса.

У поменутом каталогу, поред разврставања према димензијама, уметник је изложене слике тематски сврстао у четири групе, а уз сваку је ставио тематску пододредницу *крајине, фијуре, мртве природе, акт*. Уз дела из група „Дечије главе“ и „Дечији ликови“ додао је пододредницу – *фијуре*, чиме их је јасно одвојио од портрета.

Прво мишљење о сликама с дечијим ликовима изнео је Павле Васић у приказу поменуте изложбе. Он је композиције с фигурама повезао с „дечијим главама“, дакле циклус *Шидијанке* с циклусом *Дечији ликови*, поредећи их:

„...У њиховој стилизованој форми, оштрим контурама и редуцираном колориту, уопште, има нечег примитивног, неке мешавине између Флорентинаца и Кирика, или између фреске и слике. Те композиције делују као нешто ново и Шумановић, који је у области пејзажа умео да нађе сопствени израз, овде је исто тако дао доказа о својој оригиналности.

Шумановић је доцније применио тај свој стил и на слике малог формата, дечије главе, пејзаже и сцене из живота. Но ту се види да такав стил одговара

само платнима великих димензија. Поред извесних добрих фрагмената у тим сликама, може се са сигурношћу рећи да таква формула спутава Шумановићев реалистички инстинкт. Тако нпр. и поред тога што је Шумановић мајстор у сликању фигура, дечије главе делују некако хладно и површно. Шумановић је уочио форме, али није изразио дах живота којим оне трепере, као у слици Русиња.⁵

Први аналитичар Шумановићевог дела Димитрије Башичевић, у својој обухватној анализи, у три наврата помиње дечије ликове. Прво помињање односи се на време настанка слика, током припрема за изложбу 1939. године:

„За време док му је један столар у Шиду приређивао оквире, насликао је педесетак малих уља са дечијим портретима. Биле су то више скице за нови циклус кога није доспео разрадити а камоли насликати.“⁶

Следећа је кратка претпоставка без даљих објашњења, којом Башичевић циклус *Дечијих ликова* ставља у исти ред са *Шидујанкама* и *Берачицама*, монументалним композицијама. У даљој анализи није разрадио ову тезу.

„...уочавајући законитост кретања Шумановићевог развоја, и његове елементе, могуће је доћи до закључка да је његова смрт спречила настајање нове фазе монументалног карактера. У извесном смислу сам је сликар наговестио тај будући 'стил'. Нагостили су га још јасније његови елементи. Разуме се да је немогуће оцртати контуре тог стила. Ипак можда неће бити претерано ни пресмело ако се утврди да ће тај нови стил бити формиран на бази елемената 'шидских купачица', 'дечијих ликова' и још каснијих композиција са берачицама.“⁷

Образлажући своје ставове о енергији и стваралачкој потреби коју је Шумановић евидентно током последње деценије имао, кроз изузетну способност уметника и специфичан приступ раду, Башичевић се дотакао још једном дечијих ликова.

„Развој код Шумановића текао је као по неком двоструком колосеку, другим речима, док је једна сликарева фаза увелико дозревала и приближавала се полако својој кулминацији, јављали су се истовремено најпре знаци, а затим елементи нове фазе. Није то морало увек бити сасвим нова фаза која је одударала од прошле – не тога је код Шумановића било само на почетку... Шумановићев је развој тако логичан и доследан да подсећа на неку веома компликовану машину чији ритам покрета има строгу законитост. Сликајући свакодневно и студирајући упорно природу и старе мајсторе, наилазио је сликар на неке елементе, које би онда уносио у своје сликарство. [...] Из формалних представа тог циклуса [*Купачице*] 1939. године формиран је циклус 'дечијих ликова'. Карактеристично је при том да појава нових елемената није ништа реметила ни мењала у циклусу који је управо у то време настајао: ако се утврди да су дечији ликови произишли из

⁵ Павле Васић, *Изложба Саве Шумановића*, Уметнички преглед, бр. 8, Београд, 1939, 42.

⁶ Д. Башичевић, *нав. дело*, 30.

⁷ Д. Башичевић, *нав. дело*, 60.

формалних елемената 'шидских купачица', онда треба такође констатовати да су у међувремену насликане десетине различитих пејзажа на којима се није одразило ништа од тих елемената. У томе је карактеристика 'двоструког колосека'.⁸

Овај Башичевићев став о настанку циклуса *Дечијих ликова*, као и о директном повезивању два, по форматима слика опречна, али у многим елементима веома блиска циклуса (стварање типа, употреба контуре, број слика које припадају циклусу...), веома је значајан за разумевање Шумановићевог опуса.

Три актиа у пејсажу, 1936.

*Портрет девојнице
с жутим косом, 1939.*

Након више од две деценије после објављивања Башичевићеве монографије, Миодраг Протић је циклус *Дечијих ликова* протумачио као серију портрета једне плаве девојнице из ког је, као дело изузетне вредности, издвојена слика *Портрет девојнице у белој хаљини*, (Кат. бр. 26).

„Одједном пуна духовна и формална синтеза, префињена скромност у знаку привидне наивности иза које стоји најдубље сликарско искуство: готово наивистичка једноставност и чистота, светла гама потпуно сивог с акцентима жутог, истанчане тонске целине, смањење и чак укидање пасте, површине глатке прозрачне, линија лака, чиста непосредна арабеска, полусенка, најприснији интеграл виђеног.“⁹

⁸ Д. Башичевић, *нав. дело*, 59.

⁹ Миодраг Б. Протић, *Сава Шумановић – сликар „најрејка и поврајка“*, Музеј савремене уметности Београд, 1984, 42.

Ова плава девојчица једина је насликана на тамној позадини. Због изузетних ликовних квалитета Миодраг Протић ју је уврстио међу дела одабрана за велику ретроспективну изложбу 1984. године.

Нешто више о циклусу *Дечијих ликова* написала је Љубица Миљковић:

„Шумановић се, током 1939, посветио и портретима деце. Насликао је тридесетак девојчица и два дечака. Није одступио од свог 'како знам и умет стила', повећавао [је] очи, наглашавао битне детаље на лицу и невероватно успешно остваривао сличност о чему сведочи фотографија једне од портретисаних. По звуку доја, оштрини контура и извесној одсутности помало се наслуте *Шидијанке*. Протић је издвојио *Плаву девојчицу (Портрет девојчице у белој хаљини)*. [...] Аутор [Сава Шумановић] се код већине усредсредио на главу, тачније лица малишана, само код неколико и на руке, покрет и веће површине одеће.“¹⁰

Поред тога што је у питању заиста кратак осврт на циклус *Дечијих ликова*, веза с циклусом *Шидијанки* је уочена. Такође, утврђено је да постоји сличност са моделом.

Прва засебна анализа циклуса *Дечијих ликова* дата је у поменутом тексту каталога¹¹ објављеног поводом тематске изложбе приређене у Галерији у Шиду 2008. године.¹² Изложба „Сава Шумановић. Дечији ликови 1939. године” и њен каталог представљају веома значајну основу за даљу анализу овог интригант-ног циклуса. Поред слика које се чувају у Галерији, биле су изложене и слике из приватног власништва, као и документарне фотографије деце модела. У каталогу су забележена драгоцене сећања неких од модела. Упркос старости, њихова сећања на тај догађај била су веома жива. Захваљујући овим сведочењима додатно је расветљен начин Шумановићевог рада од ког није одступао, као и време и место настанка слика.

Према аутентичним сведочењима закључујемо да је циклус настао у веома кратком временском периоду. Сава Шумановић је, наиме, у јуну 1939. године посетио школу ради одабира модела и отпочео са сликањем деце, да би циклус као целина био приказан већ у септембру месецу исте године на великој изложби у Београду.¹³ Касније се није враћао овој теми, али извесно је да је све слике које припадају *Дечијим ликовима* Шумановић насликао у пролеће и лето 1939. године. Да је рад на циклусу трајао кратко потврђује и запис на једној од, до да-

¹⁰ Љубица Миљковић, *нав. дело*, 84.

¹¹ Весна Буројевић, *нав. дело*.

¹² Уважени ликовни критичар Ђорђе Кадијевић је у недељнику *НИН* ову изложбу представио као један од најзначајнијих ликовних догађаја године. *НИН*, 18. 12. 2008, 56.

¹³ Шеста самостална изложба на Новом универзитету у Београду септембра 1939. године.

нас само две сачуване скице¹⁴, према ком је уметник рад отпочео крајем априла месеца.¹⁵ Ови цртежи сведоче и о устаљеном редоследу рада Сава Шумановића: први корак био је одабир модела, затим прављење већег броја скица оловкама у боји и, на крају, преношење припремног дела у технику уља на платну.

Модел за слике била су деца из Шида, из комшилука. На основу сачуваних фотографија и разговора с некадашњим моделима, времешним госпођама које су током рада на припреми изложбе посетиле Галерију, неколико дечијих ликова је идентификовано. То говори о сличности портрета са моделом коју је Шумановић остварио, а што представља једну од основних карактеристика портрета као теме.

Смиља Берић

Портрети девојчице, 1939.
Галерија Матице српске

Портрети девојчице
с иленицама, 1939.

У тексту каталога наведене изложбе издваја се неколико закључака који представљају прве јасно исказане ставове о овим делима, сагледаним као јединствена целина. Уметник је одабраним ликовним елементима вешто постигао ефекат сличности: наиме, сви насликани ликови на први поглед међусобно личе. Ово је протумачено као указивање уметника на универзалност дечијег лика. У тексту је, такође, уочен одређени наивизам у стилу, што је приписано намери уметника да истакне наивност као једну од доминантних дечијих особина. Исто тако, изнет је став да овај циклус, у складу са свим другим елементима личности уметника и стваралаштва, сигурно представља нешто више него што је досадашњим анализама исказано, односно да циклус *Дечији ликови* заслужује већу пажњу и комплекснију анализу.

¹⁴ Сава Шумановић, *Портрети девојчице*, оловка и оловке у боји, 11,9 × 15,5 cm, 1939, Галерија Матице српске.

Сава Шумановић, *Портрети девојчице*, оловка и оловке у боји, 11 × 15 cm, 1939, приватно власништво.

¹⁵ Запис на скици која се налази у приватном власништву: „радио по природи 25. IV 1939. у уљу 26. IV 1939.“

У својој књизи *Сава Шумановић сликар магијског реализма*, Милана Квас управо у циклусу *Дечији ликови* проналази потврду за дефинисање Шумановића као сликара магијског реализма.

„...неки од ових дечијих портрета откривају потпуно другу димензију уметничког доживљаја стварности. С њима улазимо у ново подручје његовог магијског реализма које у свом домену нема само личне преокупације већ се тиче општељудских спознаја. Ако узмемо у обзир констатацију да се 'разумевање магијског реализма своди на разумевање нашег доба' онда тумачење дечијих портрета у контексту психолошких интерпретација заснованих на теорији колективно несвесног јесте у оквирима националне уметности потврда општеприхваћених теоријских образложења овог покрета да магијски реализам надилази опсег уметничког и постаје важан културолошки феномен.“¹⁶

МЕСТО ЦИКЛУСА ДЕЧИЈИ ЛИКОВИ У ПОСЛЕДЊОЈ ДЕЦЕНИЈИ СТВАРЛАШТВА САВЕ ШУМАНОВИЋА

Током последње деценије свога стваралаштва Сава Шумановић се ослободио свих утицаја и веза са туђим идејама.¹⁷ С вером у себе и своје способности у Шид се из Париза вратио 1930. године, опскрбљен искуством, знањем и марљивошћу. Од 1932. до 1942. године ствара с великом концентрацијом и доследношћу. Према попису који је сачинио Димитрије Башичевић, Шумановић је у Шиду насликао 576 слика.¹⁸ Већина слика које припадају овом периоду била је изложена на Шестој самосталној изложби у Београду. Тадашњи, а и сви потоњи аналитичари Шумановићевог стваралаштва уочили су као заједнички именитељ овог десетогодишњег периода смелост уметника да непрекидно истражује, гради стилска решења на основу раније усвојених искустава, храбро проналази одговоре на мотиве, колорит и светло који су му непрекидно пред очима, било да се односи на поорану њиву, поље жита, воћњак у цвету, шумарак или девојку у русинској ношњи.

Павле Васић је у приказу изложбе управо истакао:

„Шумановић је сликар великог талента и сигурног заната. ...он је један од оних који увек траже нове путеве. Ту авантуру, свакако, не саветује плашљива опрезност људи који спокојно уживају у просечним резултатима. Јер многи умиру идући за открићима – као Икар у сонету Депортовом – али други, као Шумановић, продужују свој пут који ће једног дана, можда, бити једногласно признат као откривење једне нове стварности.“¹⁹

¹⁶ Милана Квас, *Сава Шумановић сликар магијског реализма*, Нови Сад, 2011, 151–153.

¹⁷ Лазар Трифуновић, *Сава Шумановић*, Мала галерија Спомен-музеја 2. заседања АВНОЈ-а, Јајце, 1965, 21.

¹⁸ Д. Башичевић, *нав. дело*, 169–180.

¹⁹ Павле Васић, *Уметнички џреџ*, год. 2, бр. 8, октобар, Београд, 1939, 253.

Највећи број слика у Шиду насликао је на тему пејзажа. Друга велика тема којом се тада бавио била је акт. Композиције са фигурама и мртве природе чине мањи део опуса у Шиду. Целокупно стваралаштво последње деценије поседује заједничке одлике које се могу препознати и у *Дечијим ликовима*. Пре свега то се односи на метод рада. Опредељење за рад у циклусима²⁰ Димитрије Башичевић дефинисао је као основну карактеристику рада у Шиду, коју је уметник започео раније, 1928. године, првим сликама инспирисаним околином Шида.

У аутобиографском тексту *Месѿо ѿредѿовора* уметник је писао о својим разлозима за стварање у циклусима, у историји уметности препознатом методу рада Саве Шумановића.²¹ Писао је о циклусима пејзажа и о циклусу *Куѿачице*, а ми данас видимо да се серија дечијих ликова у потпуности уклапа у његову разрађену концепцију.

„Мотиви тих слика [из циклуса *Куѿачице* – ѿрим. В. Б.] су покупљени из разних страна шидског краја, па сложени тако како их видите на много слика, увек сличне, зато да добијем деловање јединствено, у том циклусу композиција. [...]

Мучила ме је одавно жеља да начиним за себе самога такав циклус где се исте *фиѿуре ѿонавају*, јер сам видео да су сликари често баш тиме добијали јединство стила (Реноар, Марес)...“²²

На основу Шумановићевих речи, а идући за трагом Димитрија Башичевића, серију слика дечијих ликова можемо сматрати *циклусом*, поготово ако знамо да ове слике у потпуности задовољавају општу дефиницију циклуса: везују их иста тема, стилске карактеристике и формат. Иако је циклус *Куѿачице* најпрепознатљивији, на првом месту због монументалности димензија, компаративном анализом суштинских чинилаца циклуса, *Дечији ликови* су несумњиво најјасније је концепцијски дефинисан циклус у Шумановићевом опусу.

Поред образложеног метода рада, стварања у циклусима, појавио се на актoвима 1934. године, према Д. Башичевићу, нови елемент Шумановићеве форме у шидском периоду: контура. Шумановић је образложио разлоге примене контуре на сликама,

„Ту сам морао напустити тоновање па се изразити бојом и светлом... Зато сам морао придећи контури, особито у сликама са телесима, да не уносим тамне плохе око телеса, да израдим са њима оно што се иначе чини са тамнијим тоном. Контуром могу лакше сунце да изразим као и јако светло.“²³

Шумановић је систематично напредовао ка циљу који је себи поставио – стварању јединства стила, оног по коме ће бити препознатљив. Идеје и ставове

²⁰ Д. Башичевић, *нав. дело*, 54.

²¹ Познати циклуси: *Шидски сокаци*, *Пролеће у долини Свеѿе Пеѿке*, *Пролеће у шидским башѿама*, *Шидѿјанке*.

²² Сава Шумановић, *Месѿо ѿредѿовора*, у: Каталог изложбе Саве Шумановића на Новом универзитету, Београд, 1939, 19.

²³ Сава Шумановић, *Месѿо ѿредѿовора*, 19.

које је изнео у текстовима *Сликар о сликарстџу*²⁴ и *Зашићо волим Пусеново сликарстџо*²⁵, објављеним у часопису *Књижевник* 1924. године, доследно је примењивао, према запажању Лидије Мереник у закључку своје анализе циклуса *Кућачице*²⁶, што се у потпуности односи и на циклус *Дечији ликови*.

Сеоска улица, 1939.

Овде ваља подсетити да је Шумановић исте, 1939. године насликао неколико композиција са фигурама, али без одлика циклуса (*Две друје*, *Ашиковање на месечини*, *Свињокољ*, *Круњење кукуруза*, *Млађење ѓасуља*, *Жећџа*, *Сакућљање сена*). Оне су тематизоване у или око пољских послова и/или једноставних, основних социјалних односа.

СИТУИРАЊЕ ЦИКЛУСА ДЕЧИЈИ ЛИКОВИ У ОДНОСУ НА ТЕМУ ПОРТРЕТА КОД САВЕ ШУМАНОВИЋА

Према свим до сада познатим чињеницама, Сава Шумановић слике са децијим ликовима није дефинисао као портрете. Оне, иако не припадају уобичајеној представи портрета, то свакако јесу. Приликом анализе заступљености теме портрета у опусу Саве Шумановића уочава се мали број радова који припадају

²⁴ Сава Шумановић, *Сликар о сликарстџу*, у: Миодраг Б. Протић, *Сава Шумановић*, Галерија слика „Сава Шумановић“, Шид, 1985. 104–108.

²⁵ Сава Шумановић, *Зашићо волим Пусеново сликарстџо*, у: Миодраг Б. Протић, *Сава Шумановић*, Галерија слика „Сава Шумановић“, Шид, 1985. 108–109.

²⁶ Лидија Мереник, *Шумановићева велика синџеза у Шидијанкама*, зборник *Класично модерно визионарско у стџваралашџу Саве Шумановића*, Шид, 2014, 30

овој теми. У Галерији у Шиду чува се портрет оца Милутина Шумановића. Уметник га је насликао три године након очеве смрти, 1940. године, по сећању и фотографији. Портрет Госпођице Т. насликао је вероватно пре првог одласка у Париз, 1920. године. *Портрети Милоша Црњанског* из 1921. године свакако је најинтригантнији. Поред чињенице да се ради о познатом српском писцу, неуобичајено је за Саву Шумановића место посвете као и сама посвета „мом пријатељу“, коју је уметник написао на лицу слике.²⁷ У приватном власништву сачуван је један портрет девојке. Наведене слике представљају целокупан корпус портрета Саве Шумановића који нам је познат до данас. Њихов мали број указује на опредељење уметника да се темом портрета не бави у њеним класичним оквири. Можемо претпоставити да је за настанак сваке од наведених слика постојао посебан разлог. Вероватно се исто односи и на две слике, *Дечак с мачком*, 1926, и *Џиџанче* из 1928. године, које осим основне портретске теме немају других заједничких карактеристика са циклусом о којем је реч. У опусу Саве Шумановића постоје слике које свакако имају све одлике портрета, иако никада нису схватане на тај начин. Пре свега, то се односи на слике *Русинки*²⁸, неколико девојака упослених у Шумановићевом домаћинству, које је уметник овековечио у свој њиховој спољашњој и унутрашњој лепоти.

Заиста, на слици *Русинка у народној ношњи* реализована је примарна особина портрета, тежња за остварењем што веће сличности са моделом, и у физичком и у психолошком смислу.²⁹ Очигледно је да овај задатак за Шумановића није представљало проблем. Међутим, он је тежио вишем циљу. Сериозност,

Русинка у народној ношњи, 1935.

мултиплицирање, путеви су којима је Шумановић истраживао с циљем проналажења сопственог стила. Посматрачу је јасно да умножавањем појединих елемената на слици уметник нешто битно наглашава. У случају дечијих ликова он је појачао ефекат, те се на први поглед чини као да умножава, понавља целу слику. Радећи серију, Шумановић је добио циклус. Од уобичајеног приступа портрету прешао је на намерно стварање серије која је јединствена, ограничена, има своје препознатљиве елементе којима усмерава пажњу посматрача ка правој намери уметника. Циљ уметника није портрет. У овом случају портрет је је послужио уметнику да направи још један корак ка стварању јединства стила.

²⁷ Слика се чува као део легата Милоша Црњанског у Народној библиотеци Србије. Није познато када и под којим околностима су се срела два велика српска уметника.

²⁸ У Галерији у Шиду чувају се 4 слике за које су Шумановићу позирале девојке Русинке које су радиле у њиховом домаћинству.

²⁹ Весна Буројевић, *Последња деценија*, Шид, 2011, 10.

СТВАРАЛАЧКО ОКРУЖЕЊЕ

У годинама, након повратка из Париза 1930, у Сави Шумановићу је већ сазрела свест да све што му је заиста потребно за рад јесте баш ту, у сигурности завичаја, надхват руке. Инспирисали су га раскошна светлост која обасјава околину Шида, богатство колорита плодних њива, воћњака, благи обронци Фрушке горе, бајковитост призора улица са „дужним“ сремачким кућама, разноликости годишњих доба, особености вредних и класично лепих и моћних девојака. Све то је постојало у непосредној близини и пружало му могућности да слободно комбинује и истражује, што је он неуморно и чинио.

Протекла је скоро деценија коју је уметник провео у сигурности родитељског дома. Водио је уредан свакодневни живот и потпуно се посветио раду. Родитељи су му омогућили идеалне услове за рад. Био је ослобођен свих брига и обавеза, највећа просторија у кући претворена је у атеље, имао је помоћнике код справљања боја, кочијаша само њему додељеног да га вози по обронцима Фрушке горе.

Окружење у којем је уметник живео приликом стварања *Дечијих ликова* у потпуности је познато. Сачуване су документарне фотографије, аутентичан градски амбијент и могуће је са сигурношћу описати реалан простор у ком се кретао. Преко пута куће Шумановића и данас се налази сокак који води до школе и цркве, којим су, испод прозора атељеа уметника, онда, као и данас, свакодневно пролазила деца. У једном тренутку, њихови животни путеви су се укрстили, заувек.

Ипак, имајући у виду сва сазнања о Сави Шумановићу, његовом образовању и потпуно посвећеном и промишљеном приступу раду, не желимо једноставно да закључимо како је улица пуна деце била једини узрок настанка четрдесетак слика веома дефинисаног израза. Сликарево будно око које анализира, разлаже, синтетише и интерпретира оно што види, посматрало је ликове стварне деце и препознало их као идеалан мотив за разраду велике идеје која му је била водиља од почетака стваралаштва. За Шумановића циљ сликарства, на чијем остварењу је вредно радио, јесте – стварање и развијање само свог, препознатљивог јединства стила, у коме владају законитости реда што их је дефинисао на почетку каријере.

Управо је био завршио монументални циклус *Шидијанке* – који је „по својој идејној и ликовној особености и изузетности, један од изузетних примера европске уметности реализма између два светска рата”³⁰ – када је неприметно, живећи своју уређену свакодневицу, постао део живота шидске деце, а и она његовог.

Шидијанке и циклус *Дечији ликови* веома су блиски по више основа. Најпре по доследности и истрајности у понављању одређених типизираних елемен-

³⁰ Лидија Мерник, *нав. дело*, 30.

ната на сваком посебном делу циклуса: како је у *Кујачицама*³¹ створио *ишйо-лоију акша*, тако је у циклусу *Дечијих ликова* створио *ишиј дечијеї* лика. Може се приметити да сличности између ова два циклуса допиру до саме суштине Шумановићевог стила, а то је, како наводи Лидија Мереник, „непрекинуто постојање централне концепцијске осовине класично – модерно.“³²

Једна од најважнијих карактеристика Саве Шумановића као сликара јесте његова промишљеност у сваком сегменту настанка уметничког дела. Сви претходни аналитичари његовог опуса слажу се у овој констатацији, а уметник је у својим већ поменутим теоријским текстовима *Заишо волим Пусеново сликарство* и *Сликар о сликарству* и аутобиографском тексту *Мешо преговора* веома конкретно и јасно објаснио значај и место познавања теорије уметности у стваралачком процесу. Уз то, у потпуности је овладао технологијом прављења боја, оправдано, јер није желео да му слике временом потамне. У прилог промишљености и систематичности Саве Шумановића неопходно је навести као пример, прави подухват, савршену организацију грандиозне изложбе на Новом универзитету. Уметник је све сам организовао, до најмањих детаља, почев од „замолбе“ упућене Југословенској железници да дуже задржи воз у Шиду да би могао утоварити двадесет један сандук са сликама.³³ Много је примера посвећености и промишљености у раду Саве Шумановића. То нас наводи на закључак да је уметник сигурно имао дубље унутрашње узроке настанка циклуса дечијих ликова. Тако изненадан „излет“, који се данас може сматрати реализацијом ликовног пројекта, није могао бити изазван само неким спољашњим фактором. Анализирајући рад Саве Шумановића у Шиду, стиче се утисак да је уметник реализацији приступао тек након опсежног промишљања, јер је реализација трајала релативно кратко. То се најбоље уочава на циклусу *Кујачице* јер је уметник на полеђини монументалних слика оставио запис о времену рада на сликама³⁴, а то се односи и на циклус *Дечији ликови* који је насликао за само неколико месеци.

У потрази за разлозима настанка циклуса *Дечијих ликова* потребно је потражити догађај који је могуће повезати с његовим настанком. У Београду је у пролеће 1938. године на највишем државном нивоу организована изложба „Италијански портрет кроз векове“. Изложбу је пратио изузетно добро опремљен каталог, штампан двојезично у Италији, у коме је репродуковано свих 115 изложених дела.

Није нам познато да ли је Шумановић посетио ову изложбу. Није сачуван никакав запис, нити је у заоставштини уметника остао каталог изложбе као што је случај са следећим великим музејским догађајем, изложбом француског

³¹ *Ишйо*, 19.

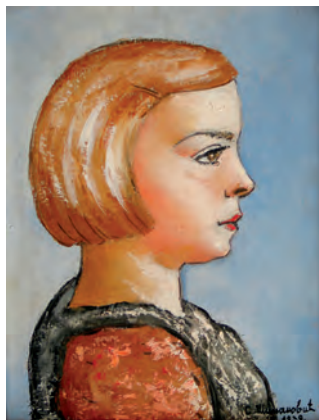
³² *Ишйо*, 29.

³³ Весна Буројевић, *После 70 година*, каталог, Шид, 2009, 6.

³⁴ Слика *Под мостом*, ИСШ 319. На полеђини блинд рама, горе десно, ћирилица, запис: „Цртати почео 18. I. 1937, Почео сликати 22. I 1937, Довршио 14 II 1937“.

П. Полајуоло, *Порџреѡ
нејознаѡе*, 1470–1475.

Профил девојѡце, 1939.

сликарства XIX века, чији се примерак каталога са уметниковим оригиналним коментарима чува у Галерији. Знајући да је Шумановић у Шиду примао стручне часописе из Париза, као и да је несебично улагао у свој рад и усавршавање, неприхватљива је помисао да није био упознат са италијанском изложбом, било да ју је посетио, поседовао њен каталог, или бар чуо за њу.

Посматрањем изложених портрета на италијанској изложби могуће је уочити сличност дечијих ликова из Шиде са ренесансним портретима. Као пример наводимо сличност између *Порџреѡа нејознаѡе* Пјера Полајуола,³⁵ слике настале у XV веку, и *Профила девојѡце* нашег уметника. На ренесансним портретима било да су сликани/посматрани у профилу или анфас, доминира лик. Сваки лик је различит, индивидуализован портрет у правом смислу речи, али у основи приказа у сваком делу препознаје се епоха. На сликама владају правила уметности која се могу пратити још од скулптура античких портрета и бисте. Исто тако, шидски *Дечији ликови* су стварани у оквиру типа, али са јасним индивидуалним карактеристикама. За Шумановића то није било ново, будући да је савладавање односа између типа и индивидуума разматрао у својим већ поменутих теоријским текстовима објављеним у *Књижевнику* 1924. године. Ипак, без намере да се упуштамо у анализу и историјат развоја портретне уметности, у овом случају интересантан је претпостављени утицај изложбе италијанског портрета на настанак циклуса *Дечијих ликова*, односно Шумановићево препознавање теме – портрета – као идеалног за саопштавање суштинских аутопоетичких ставова. Исто тако, не треба занемарити ни чињеницу да се Шумановић при остварењу *Дечијих ликова* одлучио за употребу приближног, па чак и идентичног формата слика какви су италијански портрети.

³⁵ Пјеро Полајуоло, *Порџреѡ нејознаѡе*, 1470–1475, Музеј Полди Пецоли, Милано. Атрибуција: Андреа ди Лоренцо у Antonio and Piero del Pollaiuolo: „Silver and Gold, Painting and Bronze...”, Милано, 2014. У каталогу: *Изложба италијанског порџреѡа кроз векове*, Београд, 1938, на страни 21 ова слика води се као рад Антонија Полајуола.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ЛИКА И ТИПА

Дела из циклуса *Дечији ликови* насликана су у три формата. У зависности од њега уметник се определио за дечије главе, на најмањем формату, или за попрсја, на већим форматима. Мали формат ни на који начин не умањује величину уметничког дела – у случају *Дечијих ликови* малим форматом управо је наглашена њихова монументалност.

Највећи број ликови насликан је анфас, иако се на неколико слика уметник одлучио за профил и полупрофил. На већини слика модели су биле девојчице, различитих старосних доба. Одређен број слика, које припадају већим форматима приказују девојчице како седе прекрштених руку. Истоветне позе и одела уочени су на документарним групним фотографијама. На неким сликама су руке деце спуштене поред тела и не виде се шаке. На свим сликама лик је доминантан, а позадина апстрактна, намерно занемарена.

Портрет девојчице љаве
косе, 1939.

Портрет девојчице
са смеђом косом, 1939.

Композиција је једноставна, дата плошно, без дубине простора, заснована на основним елементима слике, на чврстој, црној линији која дефинише форму и на боји која дефинише бојене плохе. Ликови су сведени и без детаља, позадина је монохромна, те се добија утисак да портрет лебди у простору чиме је постигнута атмосфера благости и опуштености. Колорит је светао, ведар, примерен теми. Систематски и доследно типизирани су позадина, главе, начин обликовања, употреба контуре и боје. Слике се састоје из два хоризонтално подељена и складно повезана плана. У горњим зонама, на самим ликовима, доминира цртеж. У доњим зонама, односно на одећи деце, Шумановић је најликковнији, ту доминира боја. Сигурном линијом којом са лакоћом затвара форму глава, мајсторски преноси индивидуалност лика детета, мада само у назнакама,

те сваки лик има карактеристике портрета. Истовремено, успео је да их све подведе под заједничке особености, дакле да остану у оквиру типа.

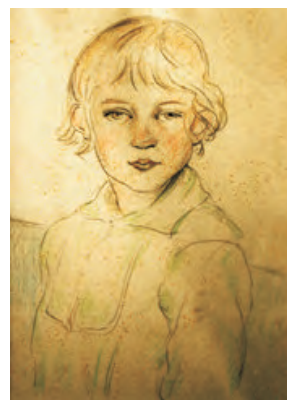
Управо овакво постизање типизације лика јесте суштина циклуса *Дечији ликови*. Ликови су слични, а типски решене наглашене очи, мала уста, као и потпуно неутрална позадина доприносе јединствености општег утиска. Сва пажња посматрача максимално је концентрисана на ликове. На лицима портретисаних нема гримаса, нити динамике, дечији изрази су сувише озбиљни да би били само наивне представе деце.

Сигурним потезима чврсте контуре Шумановић је дефинисао форму, чиме се ослободио потребе за моделовањем волумена. Светао, чист тен, одлика здравља и чистоте душе и тела још више усмерава пажњу на очи, њихову недептињу дубину погледа. Иако су ликови решени типски, потпуно су јасно видљиве портретне особине.

Очигледно је да су цртежи и слике компатибилни, јер једно из другог директно произилази. Дечији лик који је скицирао, уметник је преносио у технику уља на платну, није модификовао или типизирао ликове произвољно већ је ту типизацију постигао осмишљеном анализом мотива и доследном употребом ликовних елемената.

Упркос веома сведеној ликовности, тек наредним проматрањем уочава се да се уметник бавио и детаљима. И поред минимализовања употребе ликовних средстава, Шумановић сугерише детаље, као знак, реперне тачке којима уметничко дело добија место у времену. Пажљивим увидом идентификује се чак обиље детаља: машине, шнале, чешљићи, траке, фризуре, минђуше, карнери, дугмићи – права плејада непотребних ситница које делују на први поглед тек декоративно, међутим говоре о нечему другом, о савремености, о сазнању уметника о реалном свету у којем живи, о потреби налажења везе са реалношћу. Управо преко портрета уметник остварује чврсту везу са реалним светом. Транспонујући портрет кроз стварање типа у нешто ванвременско и универзално, Шумановић се послужио модним детаљима да истовремено модел који слика и себе као ствараоца повеже с реалним временом. Способност да проблем поимања времена реши дискретним детаљима, на први поглед безначајним, Шумановић је на сличан начин решио у циклусу *Кујачице*, када „једна ситница попут потпетице на сандалама, од античких претвори их у савремене, прескочивши при том двадесетак векова“³⁶.

Присуство детаља попут машиница, шнала и карнера сведочи о још нечему карактеристичном за Шумановића. Његова склоност ка модном, лепом обла-

Портрет девојчице, 1939,
приватно власништво

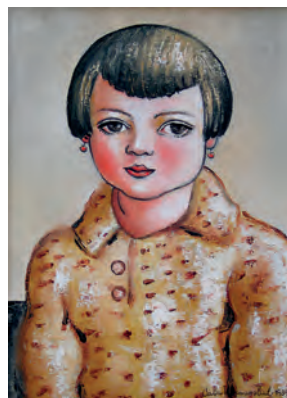
³⁶ Весна Буројевић, *Последња деценија*, 9.

*Портрет девојчице
с црвеном машном, 1939.*

Портрет дејетца, 1939.

*Портрет девојчице
црне косе, 1939.*

чењу остала је у сећањима Шиђана. Однос према облачењу пренео је на слике деце. Сва деца су уредна, модерних фризура, са украсима у коси и на одећи. Увођењем ових детаља указао је на постојање процеса модернизације као и на чињеницу да је култура живљења у провинцији тежила да буде слична оној у великом граду. Присуство модних и модерних детаља на делима Саве Шумановић приметилa је и образложила Симона Чупић у комплексној анализи тема и идеја модерног у српском сликарству прве половине XX века.³⁷

УПОРИШТА ДЕЧИЈИХ ЛИКОВА У НАЦИОНАЛНОЈ УМЕТНОСТИ

Анализа циклуса *Дечији ликови* не би била потпуна ако не бисмо покушали да сагледамо постоје ли његове везе са делима насталим у оквирима теме дечијег лика у националној уметности претходних и савремених уметника. Најстаријим дечијим портретом у српској уметности сматра се *Портрет Александра Карамановића* из 1785. године, рад Георгија Тенецког. У XIX веку ова тема доживела је велику популарност, сачуван је велики број дечијих портрета преко којих пре свега можемо пратити развој грађанског друштва о коме репрезентативни портрет детета пружа бројне информације, међу којима ликовност није примарна. Иако се дечији портрети проналазе у опусима великог броја уметника, међу њима су нека од најзначајнијих имена српског сликарства, било да су ти портрети били поручени или насликани из личних интимних побуда, ова тема, односно подтема у оквиру портрета, била је предмет малог броја анализа.

³⁷ Симона Чупић, *Теме и идеје модерног. Српско сликарство 1900–1941*, Нови Сад, 2008, 88.

Стога су нам те анализе драгоцене. Вера Ристић³⁸ обрадила је тему *Портретей дейейта у српском сликарству 19. века у збирци Народној музеја*, међу којима су дела Павела Ђурковића, Николе Алексића, Катарине Ивановић, Мине Вукомановић, Стевана Тодоровића, Уроша Предића, Паје Јовановића. Иконолошким моментима на дечијим портретима у српској уметности XIX века бавила се Радмила Михајловић.³⁹ Највећи допринос сагледавању ове теме дао је Владимир Симић⁴⁰ у свом награђеном дипломском раду који је објавила Спомен-збирка Павла Бељанског 2004. године, у коме је, кроз анализу акцесоријума на великом броју дечијих портрета, дао комплексну слику перцепције детета у српском друштву, као и увид у развој грађанске културе. Изложба „Дечији портрет” организована 2004. године представља прву тематску изложбу дечијег портрета XIX века. На овој изложби представљено је 40 дечијих портрета из колекције Спомен-збирке, насталих између 1912. и 1958. године.⁴¹ Међу ауторима које је инспирисао дечији лик су Коста Милићевић, Зора Петровић, Недељко Гвозденовић, Марко Челебоновић, Јефто Перић и други савременици Саве Шумановића, те је могуће упоредити радове уметника.

На основу наведеног може се увидети да циклус *Дечијих ликова* у сликарству Саве Шумановића представља јединствену појаву и нема упоришта у националној уметности. У наведеним примерима анализа могуће је уочити повезаност теме с развојем друштвених прилика, од наручених репрезентативних дечијих портрета, до другачијег статуса детета у друштву у XIX веку. Такође се уочава да уметници, супротно Шумановићу, теми приступају појединачно, без намера стварања циклуса, типологије.

У националној уметности дечији портрет у серији забележен је само код Милоша Голубовића.⁴² Ради се о десетинама портрета најмлађег сликаревог детета под заједничким насловом *Главице*, који су настајали током више година. Још један пример серије портрета насликао је Петар Добровић. Он је, такође током низа година, насликао више од четрдесет портрета своје супруге Олге.⁴³ Дела ових уметника нису дефинисана као циклуси, те се не могу поредити с циклусом *Дечијих ликова* Саве Шумановића.

³⁸ Вера Ристић, *Портретей дейейта у српском сликарству 19. века у збирци Народној музеја*, Народни музеј, Београд, 1973.

³⁹ Радмила Михајловић, *Портретей дейейта у српском сликарству 19. века*, Зборник Народног музеја IX–X, Београд, 1979, 593–605.

⁴⁰ Владимир Симић, *Портретей дейейта у српском сликарству 19. века*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 2004.

⁴¹ Јасна Јованов, *Дечији портрети у Спомен-збирци Павла Бељанског*, каталог, 2004, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад 2004.

⁴² Жана Гвозденовић, *Милош Голубовић, каталој рејросіективне изложбе одржане од 26. 12. 2003. до 1. 5. 2004. године*, Музеј савремене уметности, Београд, 2003.

⁴³ Жана Гвозденовић, *Инспирација или ојсесија Олгом*, у каталогу изложбе „Инспирација Олгом“ одржане од 6. 2. до 19. 12. 2016. године, Музеј савремене уметности – Галерија Петра Добровића, Београд, 2016.

ЗАКЉУЧАК

Пре изношења било каквог закључка о разлогу настанка, месту и значају циклуса *Дечијих ликова* у стваралаштву Саве Шумановића, резимирали бисмо неколико битних чињеница.

Уметник слике овог циклуса није сматрао дечијим портретима. Веза циклуса *Дечији ликови* са циклусом *Шидијанке* уочена је на изложби 1939. године. Серију слика с ликовима деце као циклус *Дечији ликови* дефинисао је Димитрије Башичевић. Циклус *Дечији ликови* представља јединствену сликарску целину која нема упоришта у националној, а колико нам је познато ни у европској уметности. Ова дела је неопходно сагледати као целину. Једино тако слике добијају прави смисао и можемо констатовати да се ради о осмишљеном, концепцијском циклусу.

Никад није сувишно истаћи да је Шумановић био изузетно промишљен и да је свом послу приступао одговорно и професионално. Он је био потпуно предан својој уметности. За њега није било мање и више битних тема. Све досадашње анализе само су потврдиле да се у стваралаштву Саве Шумановића ништа не дешава без смисла и разлога. То се свакако односи и на циклус *Дечији ликови*.

Шумановић приступа слици као архитектонском делу, пажљиво гради хармоничне односе свих елемената и ствара слику за вечност. Остао је до краја доследан својим ставовима дефинисаним у младости. Два теоријска текста *Сликар о сликарству* и *Зашићо волим Пусеново сликарство*, пратећи текст изложбе у Загребу 1921. године⁴⁴, као и оне у Београду 1939. године, сведоче о великом образовању уметника, који с лакоћом објашњава достигнућа како прошлих епоха, тако и великих уметника који су их обележили. Анализирајући рад Рафаела, Пусена, Сезана и других, он истиче као основну величину уметности стварање дела за вечност. Томе и сам тежи.

Цео свој стваралачки пут уметник је засновао на дубоком поштовању традиције и законитостима које на слици успостављају ред да би у основи она трајала вечно. Управо слике серијала *Дечији ликови* представљају остварење те највеће идеје Саве Шумановића. Створивши универзални тип за дечији лик, Шумановић је обезбедио вечност свом делу.

Ипак, веома је важно истаћи да је Шумановић на овим сликама направио још један важан искорак напред. Пола века касније Лазар Трифуновић, иако није мислио на дечије ликове Саве Шумановића износи, по нашем мишљењу, тумачење уметникових намера:

„...слика је прерасла једно конкретно историјско значење и досегла општи, универзални ниво, неограничен простором и временом, на коме може независно

⁴⁴ Изложба Саве Шумановића, Умјетнички павиљон, Загреб, новембар 1921, у: Миодраг Б. Протић, *Сава Шумановић*, Галерија слика „Сава Шумановић“ у Шиду, 1985, 103, 104.

од своје првобитне функције да комуницира са људима различитих епоха, раса и цивилизација.“⁴⁵

Управо то је успео Сава Шумановић. Његови дечији ликови јесу универзални симболи и стога они могу да указују на многе епохе и светле тренутке историје уметности. Овим радом указано је на асоцијацију на ренесансни портрет, очекујемо да се у даљим истраживањима ова тема сагледава и отвара и у контексту неке друге епохе.

Ако је у циклусу *Кућачице* од једног лика створио тип, у циклусу *Дечији ликови* Шумановић је успео да од сваког од више од четрдесет различитих ликова такође створи тип и да при томе не изгуби индивидуалност сваког од њих. На платнима Саве Шумановића ликови „деце из комшилука“ постају безвремени, а ипак у сваком моменту препознајемо Љубицу Станишић, Софију Крсмановић, Смиљу Берић...

⁴⁵ Лазар Трифуновић, *Од импресионизма до енформела*, у: *Свећ слике*, Београд, 1982, 299.

СЕЋАЊА

Разговоре с моделима Саве Шумановића започели смо када је то још увек било могуће. Убрзо се међу бакама и декама, зашлим у осму деценију живота, децом из Шумановићевог времена, пронела вест да Галерија слика прикупља сећања свих који су давне 1939. године позирали уметнику. Свечано су долазили у Галерију, звали телефоном, слали фотографије и међусобно се препознавали. Њихова сећања на позирање Сави Шумановићу, отргнута од нестанка и заборава некако у последњи час, била су и сведочанства о једном времену када су куће биле пуне деце а домбоне реткост.

Преносимо овде малобројна сећања Шумановићевих модела: Јелене Мердановић, Софије Шкробот рођ. Крсмановић, Љубице Станишић, Наде Вујановић рођ. Никшић, Славице Зрнић рођ. Славујевић и Каролине Нојдехефер. Такође, доносимо на страници 11 ове књиге и фотографију Смиље Берић, чије сећање није забележено, али су сачувани њен *Портрет девојчице с њеницама* и његова скица. Препознало ју је на платну неколико Шиђанки и посведочило да је то управо она.

Занимљиво је да су се у *Портрету девојчице у белој хаљини* (Кат. бр. 26) препознала два Шумановићева модела. Једна је Славица Зрнић рођ. Славујевић, о чему је оставила исцрпно казивање. Истовремено, породично сећање говори да је на слици представљена Вера Петровић рођ. Попов, која се раније препознала и о чему је својима говорила, али чије непосредно сведочанство немамо забележено будући да је преминула пре почетка наших истраживања. Ради се иначе о најпознатијем и најчешће излаганом портрету. Тако је живот пред науку поставио још један задатак: да утврди ко је, у ствари, плава девојчица са истоименог портрета.

Кроз разговоре с некадашњом децом, моделима из давне 1939. године, циклус *Дечији ликови* али и Сава Шумановић добијају још једну димензију реалности. Свет реалности увек је присутан на његовим платнима. Сведочења

Вера Петровић
рођ. Попов

модела, њихова имена и препознавања немају само локални значај, како се на први поглед може чинити, она доприносе и разумевању Шумановићевог стваралаштва током последње деценије које у својој основи и суштини почива на директној емотивној вези у најширем смислу коју уметник има са моделом/мотивом кога слика. Емотивна веза или једноставно речено блискост коју уметник осећа према свему што слика у Шиду једна је од најважнијих карактеристика стваралаштва *последње деценије*.

Сведочења Шумановићевих модела прикупљана су у Шиду од 2007. до 2009. године, на нашу иницијативу. Сачувана су у облику бележака, аудио и аудио-визуелних снимака, који се чувају у Галерији слика. Захваљујући ентузијазму наших саговорника документарни фонд Галерије слика знатно је обogaћен фотографијама – њиховим даровима, на чему им се захваљујемо.

Сећања су први пут изнета у јавност у каталогу изложбе „Сава Шумановић. Дечији ликови 1939. године“ из 2009. Данас их поново објављујемо као нераскидиви део приче о *Дечијим ликовима*, верујући да су значајна и у даљим истраживањима о настанку овог циклуса слика Саве Шумановића, јединственог у српском сликарству.

СЕЋАЊЕ ЉУБИЦЕ СТАНИШИЋ

„Ја сам имала дванаест година кад ме је Сава сликао. Сећам се да је њихова служавка Магдалена дошла по мене. Позирала сам у једној лепој хаљини, после сам се у њој фотографисала. Седела сам на веранди у суседној кући, која је онда била део њиховог домаћинства. Радио је дрвеним бојама. Тај блок је био

Љубица Станишић

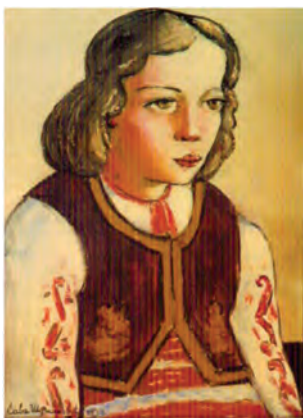
Портрет девојчице Љубице
1939, приватно власништво

пун цртежа. Кад је било готово, дао ми је 3 динара за домбоне. Мој портрет је био изложен на оној великој изложби у Београду, то су ми потврдили рођаци који су ишли да виде слике па су ме препознали. После рата госпођа Персида ми је поклонила мој портрет.“

Љубица Станишић је девојчица из комшилука која је након Другог светског рата неколико година живела у кући сликареве мајке Персиде.

СЕЋАЊА СОФИЈЕ ШКРОБОТ рођ. КРСМАНОВИЋ

„Ми, деца из улице имамо посебна сећања на Саву Шумановића. Он је био наш комшија. Одрастали смо ту, у његовој близини, и нама није био нима-ло необичан јер је био део наше свакодневице. Пошто смо се играли на улици, били смо у прилици да га често сусрећемо. Скоро свакодневно поред нас би друмом прошао фијакер са два упрегнута коња. Кочијаш Урош је седео напред, а Сава позади. Виђали би га редовно предвече. Кад год је време дозвољавало, шетао се нашом улицом, по неколико пута прошетао би од своје куће до ћошка на коме је била наша кућа. Био је увек уредно обучен у бело одело, носио је шешир и обавезно штап. На ћошку би увек мало застао, погледао низ сокак и вратио се истим путем. Ми деца поздравили бисмо га уобичајеним 'Љубим руке', а он би нас лепо поздравио са 'Добар дан', никад није рекао здраво. Сада, из ове перспективе, схватам да је имао разумевања за нас децу поздрављајући нас тако са поштовањем. Нама које је сликао, поклањао је домбоне на крају, знајући да ће нас то држати мирнима док он ради.

Портрет девојчице, 1939.
приватно власништво

Софија Шкробот рођ. Крсмановић

Ја сам му позирала у нашој сремачкој народној ношњи коју ми је мама направила кад сам кренула у школу. Сећам се да ме је сликао на веранди. Седела сам на резбареном сандуку у коме су наше жене некад држале своју спрему. Сандук је био прекривен веома лепом шареном крпаром. Сећам се и домбона које ми је дао на крају. Позирала су му и друга деца из комшилука, сестре Данчеловић, Смиља Берић, Љубица Станишић...

Имам још једну необичну успомену везану за Саву Шумановића. Преко пута њихове куће је Школска улица, сокак којим смо увек ишли у школу. На њиховој ћуприји увек сам прелазила улицу. Као и испред свих наших кућа и испред њихове је био дубоки јендек. Знали смо да се Сава купао свако јутро јер су ту воду увек просипали у канал испред куће. Кад бих прелазила улицу осетила бих благи мирис неког финог сапуна, увек истог. Чини ми се да га и сад осећам.“

СЕЋАЊЕ ЈЕЛЕНЕ МЕРДАНОВИЋ

Јелена Мердановић

„Сећам се како је сликар једног дана дошао у нашу учионицу и питао учитељицу да ли може да изабере децу коју би портретисао. Све сам запамтила јер је то био необичан сусрет. Сликара је у школу дошао обучен необично за предатни Шид, имао је француску капу и шал обмотан око врата, а било је лето. Дуго нас је посматрао и онда изабрао неколико, чини ми се осморо. Међу њима сам била и ја, и повео нас са собом. Шумановићева кућа је била близу школе. Нама деци је све то било чудно и смешно. Мени је заказао да дођем још једном, у недељу са другарицама Зором Вуксан и Надом Бођувански. Позирале смо седећи на тераси. Понудили су нас чајем што нам је било јако смешно, та нисмо биле болесне. Направио је цртеже из профила и анфас. Платио нам је за позирање и поклонио по један цртеж који смо ми поцепале већ на Шумановићевој капији. Сада се наравно кајем због тог младалачког геста.“

Док је говорила своје сећање Јелени је у очима титрао дечији осмех.

Зора Ердeљан рођена Вуксан посетила је Галерију након изложбе „Дечији ликови” и препознала се у *Профилу девојчице* (Кат. бр. 7).

СЕЋАЊЕ СЛАВИЦЕ ЗРНИЋ, рођ. СЛАВУЈЕВИЋ

Славица Зрнић
рођ. Славујевић

„Свега се сећам, као да је то било јуче, а била сам први разред. Чика Саву сам виђала и пре тога јер смо живели у истој улици. Увек ме је поздрављао исто, 'Добро јутро, плава моја девојчице'. Ја сам била живо и радознано дете, он је то вероватно приметио и допало му се тако да ме је чак водио са собом по око-лини док је сликао. Сећам се да сам се једном попела на велику трешњу, он је хтео да ми помогне да сиђем, а ја сам се правила важна и скочила сама.

Тај дан кад сам му позирала остао ми је у сећању. Седела сам на клупи испред Шушкићеве куће кад је чика Сава дошао и рекао: 'Хајде, идеш сад код мене.' Повео је још једну девојчицу. Седела сам на тераси, и то ми је било интересно. Пре тога ме је мама водила у Београд на фотографисање па сам ја то некако повезала. Питала сам га: 'Чика Саво, хоћу ја то сад бити у Београду?' Била сам мала и ето тога се сећам. После сам у новинама видела слику, плаву девојчицу и препознала сам се.“

СЕЋАЊЕ КАРОЛИНЕ НОЈДЕХЕФЕР

„Живели смо у истој улици са Савом Шумановићем. Сећам га се као мир-ног, увек лепо обученог господина. Често је стајао на улици док би се деца враћала из школе, а онда би, повремено, некога од нас позвао да га портретише. Сели бисмо на веранду у дворишту, његова мајка би нас послужила домаћим колачима и соком од вишања, а он би по завршеном сликању сваком од модела поклонио по један портрет, јер их је увек радио по неколико. Сећам се да је мени чак дао и хонорар од два динара. Нажалост, када смо кренули у избегли-штво смели смо да понесемо само двадесет килограма пртљага. Ко би у том тренутку мислио на цртеж.“

Каролина Нојдехефер била је девојчица из комшилука, Немица која се одселила након завршетка рата, али је и даље долазила у Шид и остала у прија-тељским односима са старим комшилуком. Сећање је, уз њену дозволу, преузе-то из текста Николе Никшића објављеног у *Гласу јавности* 1998. године.

СЕЋАЊЕ НАДЕ ВУЈАНОВ рођ. НИКШИЋ

„Ми, деца из комшилука, стално смо трчали за Савом и питали јел’ треба да му позирамо, јер смо знали да ћемо добити бомбоне, а он нам је свеједно на улици делио бомбоне.“ Сада старица с осмехом каже: „Та није нас могао стално сликати.“

Нада Вујанов рођ. Никшић препознала се приликом посете Галерији 2007. године у *Портрети девојчице крајке љаве косе*.

Нада Вујанов рођ. Никшић

*Портрети девојчице
крајке љаве косе, 1939.*

ДЕЧИЈИ ЛИКОВИ
У ГАЛЕРИЈИ СЛИКА „САВА ШУМАНОВИЋ”

К а т а л о г

Кат. бр. 1

Портрет девојчице, 1939.

уље на платну, 23,5 × 32,5 см

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 10

Кат. бр. 2

Портрет девојнице с плавом косом, 1939.

уље на платну, 23,5 × 32,5 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 12

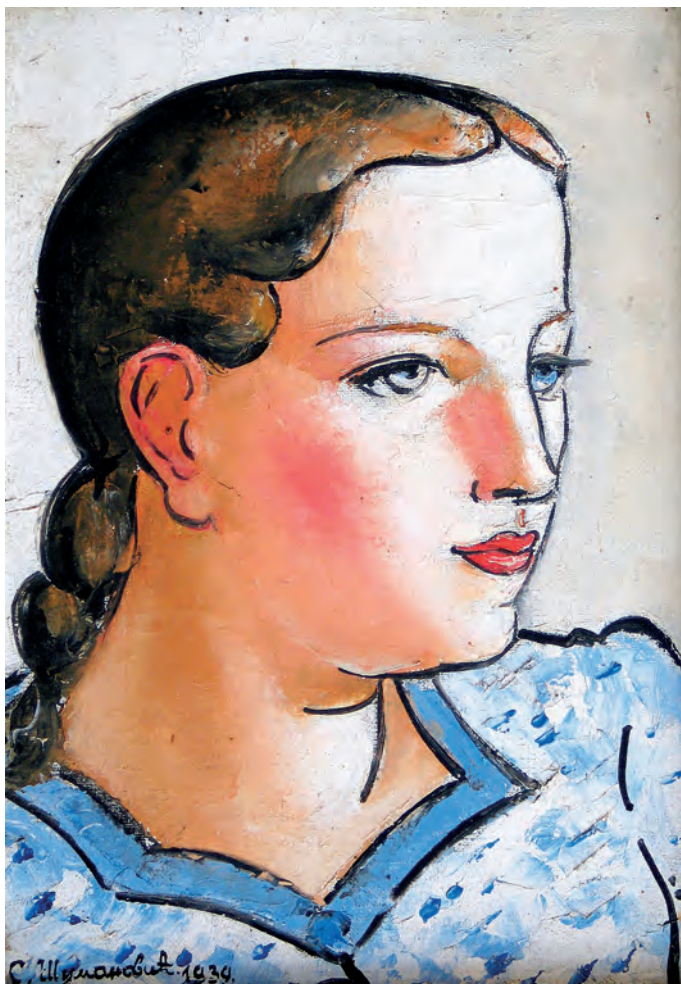
Кат. бр. 3

Портрет девојчице у ружичастом, 1939.

уље на платну, 23,5 × 32,5 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 13

Кат. бр. 4

Портрет девојчице с плетеницом, 1939.

уље на платну, 23,5 × 32,5 см
сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.
Инв. бр. ГСШ 14

Кат. бр. 5

Портрет девојчице, 1939.

уље на платну, 23,5 × 32,5 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 15

Кат. бр. 6

Портрет детета, 1939.

уље на платну, 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 17

Кат. бр. 7

Профил девојчице, 1939.

уље на платну, 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 18

Кат. бр. 8

Портрет девојчице у плавом, 1939.

уље на платну, 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 19

Кат. бр. 9

Портрет младе девојке, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 20

Кат. бр. 10

Портрет девојчице, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 21

Кат. бр. 11

Портрет девојчице с црвеном машном, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 22

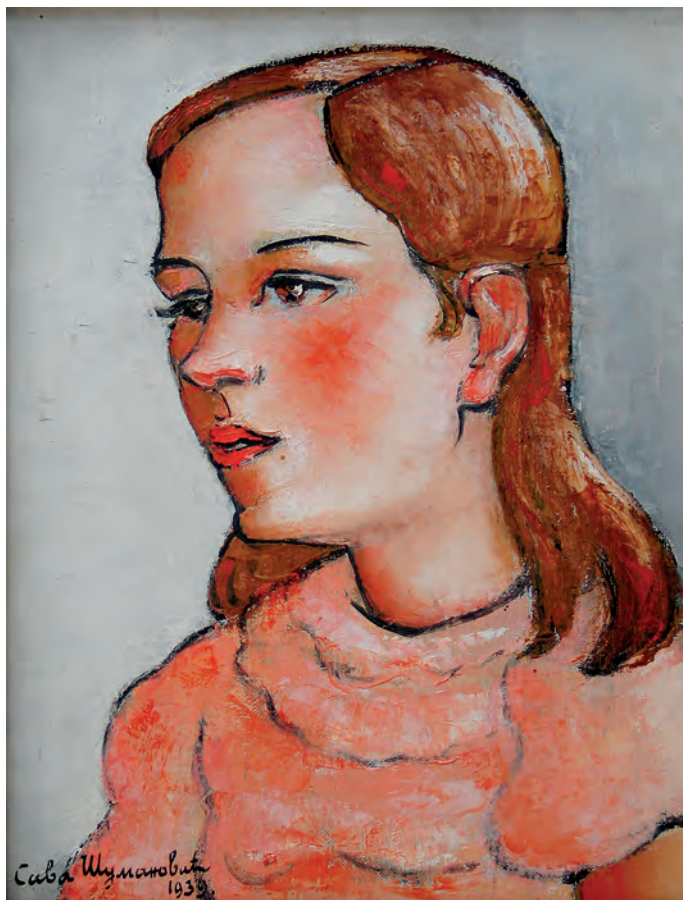
Кат. бр. 12

Портрет девојчице с плавом машном, 1939.

уље на платну, 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 23

Кат. бр. 13

Портрет девојчице у ружичастом, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 24

Кат. бр. 14

Портрет дечака плаве косе, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 25

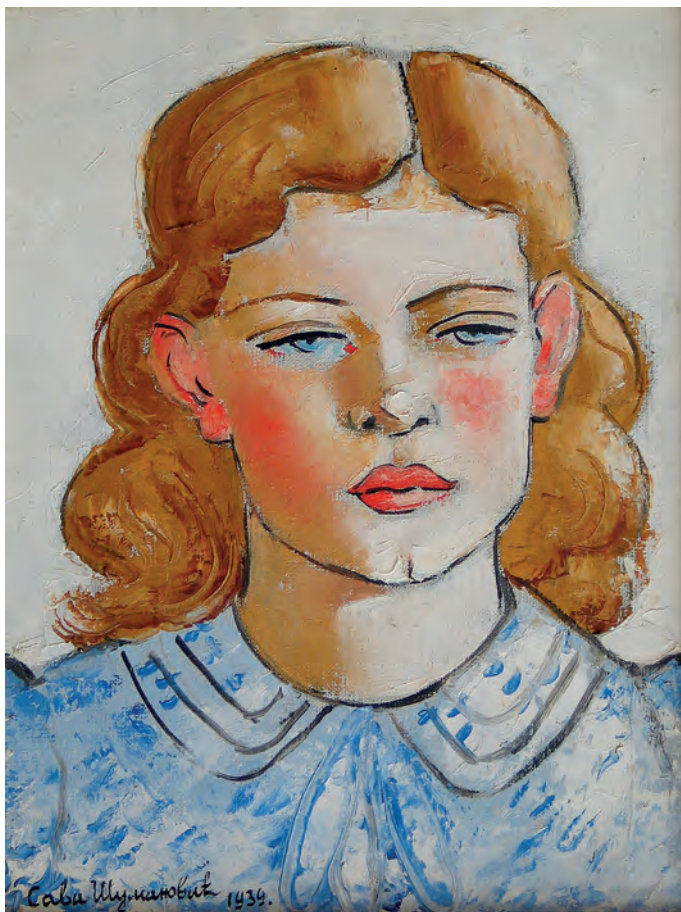
Кат. др. 15

Портрет дечака, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. др. ГСШ 26

Кат. бр. 16

Портрет девојчице у плавом, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 27

Кат. бр. 17

Портрет младе девојке, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 28

Кат. бр. 18

Портрет девојчице кратке плаве косе, 1939.

уље на платну 27 × 35 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 29

Кат. др. 19

Портрет девојчице с плетеницама, 1939.

уље на платну, 33 × 46 см

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. др. ГСШ 30

Кат. бр. 20

Портрет девојчице са смеђом косом, 1939.

уље на платну, 33 × 46 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 31

Кат. бр. 21

Портрет девојчице у зеленој хаљини, 1939.

уље на платну, 33 × 46 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 32

Кат. бр. 22

Портрет девојчице у ружичастој хаљини, 1939.

уље на платну, 33 × 46 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 33

Кат. бр. 23

Портрет девојчице црне косе, 1939.

уље на платну, 33 × 46 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 34

Кат. бр. 24

Портрет девојчице плаве косе, 1939.

уље на платну, 33 × 46 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 35

Кат. бр. 25

Портрет девојке, 1939.

уље на платну, 33 × 46 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 36

Кат. бр. 26

Портрет девојчице у белој хаљини, 1939.

уље на платну, 33 × 46 cm

сигн. д. л.: С. Шумановић 1939.

Инв. бр. ГСШ 37

САДРЖАЈ

Увод	5
Преглед постојећих тумачења	6
Место циклуса <i>Дечији ликови</i> у последњој деценији стваралаштва Саве Шумановића	12
Ситуирање циклуса <i>Дечији ликови</i> у односу на тему портрета код Саве Шумановића	14
Стваралачко окружење	16
Карактеристике лика и типа	19
Упоришта <i>Дечијих ликова</i> у националној уметности	21
Закључак	23
Сећања (<i>Љубица Ситанишић, Софија Шкробојћ рођ. Крсмановић, Јелена Мердановић, Славица Зрнић рођ. Славујевић, Каролина Нојдехефер, Нада Вујанов рођ. Никишић</i>)	25–30
<i>Дечији ликови у Галерији слика „Сава Шумановић”</i>	
Каталог	31

Весна Буројевић
**ДЕЧИЈИ ЛИКОВИ У СЛИКАРСТВУ
САВЕ ШУМАНОВИЋА**

Галерија слика „Сава Шумановић“
Шид, Светог Саве 7
www.savasumanovic.com

За издавача
Весна Буројевић, директор

Лектор и коректор
Јелица Недић

Припрема за штампу
Таџјана Божић

Штампа ГИП „Илијанум“, Шид
2016.

Тираж
500 примерака

ISBN 978-86-87699-16-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

75.071.1:929 Šumanović S.

БУРОЈЕВИЋ, Весна

Дечији ликови у сликарству Саве Шумановића / Весна Буројевић. - Шид : Галерија слика
"Сава Шумановић", 2016 (Шид : Илијанум). - 59 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-87699-16-8

а) Шумановић, Сава (1896-1942) - Сликарство - Мотиви - Деца
COBISS.SR-ID 308720647

